

AMIN

MAALOUF DE ONTHEEMDEN

Winnaar
van de prix
Goncourt

ROMAN

DE GEUS

OXFAM Novib

LEESWIJZER

De ontheemden - Amin Maalouf

OXFAM Novib

AMBASSADEURS VAN HET ZELFDOEN

AMIN MAALOUF

DE ONTHEEMDEN

JAAR VAN UITGAVE	2013
OORSPRONKELIJKE	
TITEL	Les désorientés
VERTALING	Marianne Gossije
GENRE	Strekingsroman ¹
ISBN	978 90 445 2619 6
UITGEVER	De Geus i.s.m. Oxfam Novib
AUTEUR LEESWIJZER	Marlene Lunter

Amin Maalouf, werd in 1949 in Libanon geboren. Zijn moedertaal is Arabisch, maar hij groeide op met de Franse taal en cultuur. Zijn ouders zijn afkomstig van verschillende christelijke minderheden. Zijn opa runde een seculiere school en was tegen elke vorm van religieus fanatisme. In dat milieu ontwikkelde Maalouf zich tot een vrijdenkende intellectueel. Hij ging naar een Jezuietenschool in Beiroet, studeerde sociologie en economie en werd net als zijn vader journalist. Voor het dagblad *An-Nahar* reisde hij de wereld rond om belangrijke gebeurtenissen te verslaan.

Toen hij op 13 april 1975 thuiskwam van een journalistiek verblijf in Saigon werd onder zijn raam in Oost-Beiroet een vergeldingsaanslag gepleegd op een bus met Palestijnse arbeiders en was de burgeroorlog (1975-1990) een feit. Hij begreep meteen dat het een wrede en lange oorlog zou worden en wilde zijn kinderen niet in die sfeer laten opgroeien. Hij verliet met zijn gezin het land en vestigde zich in Parijs waar hij door ging met journalistiek werk. Hij werd redacteur van de internationale uitgave van *An-Nahar* en daarna hoofdredacteur van het weekblad *Jeune Afrique*. Sinds het succes van zijn boek *Les Croisades vues par les Arabes* in 1983 wijdt hij zich helemaal aan het schrijven. In al zijn romans probeert hij een brug te slaan tussen de oosterse en westerse wereld, werelden waar hij deel van uitmaakt. In het essay *Moordende identiteiten* pleit hij voor het recht om tot meerdere culturen te behoren. Hij schreef ook het libretto voor de opera *L'amour de loin* van de Finse componiste Kaija Saariaho. Zijn literaire werk, in het Frans geschreven, is in meer dan 40 talen vertaald. Hij ontving de prestigieuze Prix Goncourt in 1993.

In 2011 werd hij gekozen tot lid van de Académie Française. De Libanese president Michel Suleiman verleende hem in 2013 de Orde van de Ceder, een Libanese ridderorde. In een televisie-interview met Joris Luyendijk in 2008 stelde Maalouf dat identiteit bij zou moeten dragen tot vrede en niet tot oorlog. Niemand zou gedwongen moeten worden zich te beperken tot één identiteit. Zo noemt hij zichzelf christen, Libanees, Frans, man en van middelbare leeftijd: 'Wij hebben een nieuwe houding ten opzichte van identiteit nodig, het moet legitiem worden om meerdere identiteiten te hebben. Wij leven nu in een wereld waarin we mensen dwingen te kiezen waartoe zij behoren. Maar we moeten mensen, migranten de kans geven om zowel bij hun nieuwe land als bij het land van herkomst te behoren. Op dit punt in de geschiedenis moet de mensheid zichzelf anders organiseren. De oude manier van denken over identiteit werkt niet meer, er zou meer wederkerigheid moeten zijn.' Europa is voor hem inmiddels zijn thuisland, niet etnisch, maar ethisch, gebouwd op de waarden waarin hij gelooft. Maar hij is ook bang dat het de verkeerde kant opgaat en hij houdt zijn hart vast voor de toekomst. Daarom blijft hij schrijven om de mensen wakker te schudden. En hij hoopt dat mensen over 50 jaar zullen zeggen: 'Hij had het helemaal fout.'

Publicaties

1983: *Les Croisades vues par les Arabes*. Vertaald als: *Rovers, christenhonden, vrouwenschenners: de kruistochten in Arabische kronieken*. De kruistochten vanuit moslimperspectief.
1986: *Léon l'Africain*. Vertaald als: *De geograaf van de paus: Leo Africanus*. Een beroemde geograaf uit het Moorse Granada vertelt over zijn tochten door de wereld van de 16e eeuw.
1988: *Samarcande*. Vertaald als: *Samarkand*. Een aantal verweefde verhalen uit verschillende tijden uit een verloren gegaan manuscript
1991: *Les Jardins de lumière*. Vertaald als: *De tuinen van licht*.
1993: *Le Rocher de Tanios*. Vertaald als: *De rots van Tanios*. Bekroond met de Prix Goncourt. Een 19e-eeuwse Libanese bastaard van adellijke afkomst stort zijn geboortedorp in het ongeluk. Deze poëtische avonturenroman is te lezen als een allegorie op, en een voorafschaduwung van de burgeroorlog die het gebied 130 jaar later zou treffen. Maalouf verbindt oriëntaalse legenden, mythen en internationale betrekkingen met hedendaagse thema's.

¹ De auteur wil iets aantonen, wil bewijzen aanvoeren voor de onjuistheid van een systeem of handelwijze.

2000: *Le Périple de Baldassare*. Vertaald als: *De omzwervingen van Baldassare*. Een boekenverzamelaar wankelt tussen rationalisme en bijgeloof aan de vooravond van het magische jaar 1666.

2004: *Origines*. Vertaald als: *Oorsprong*. Bekroond met de Prix Méditerranée. De geschiedenis van Maaloufs familie van gemengde afkomst.

2005: *Le premier siècle après Béatrice*. Vertaald als: *Eeuwig zonder vrouwen*. Als er alleen jongetjes worden geboren, gaan een wetenschapper en zijn vrouw op onderzoek uit om deze ontwikkeling te stoppen.

2010: *Le Dérèglement du monde*. Vertaald als: *De ontregeling van de wereld*.

2012: *Les désorientés*. Vertaald als: *De ontheemden*.

Het verhaal

Adam is in 1972 zijn geboorteland ontvlucht en heeft in Parijs een nieuw leven opgebouwd. Als hij op 20 april 2001 een telefoontje krijgt van zijn (ex-)vriend Mourad die op sterven ligt, keert hij voor de eerste keer terug. Maar hij komt te laat. In plaats van naar de begrafenis te gaan, bezoekt hij Sémiramis, een oude vriendin op wie hij vroeger verliefd was. Hij blijft logeren in haar hotel in de bergen en ze beginnen een seksuele relatie met medeweten van Dolores, Adams vriendin die in Parijs is achtergebleven.

Via oude brieven komen Adams herinneringen aan het verleden weer boven. Begin jaren zeventig maakte hij deel uit van een hechte vriendengroep die in het huis van Mourad bijeenkwam en fel discussieerde over wat hen bezighield. Toen brak de eerste van een reeks burgeroorlogen uit en viel de groep uit elkaar. De joodse Naïm vluchtte met zijn familie naar Brazilië, de moslim Bilal sloot zich aan bij de milities en sneuvelde meteen, Adam vertrok naar Parijs.

Mourad en zijn vrouw Tania bleven. Mourad verraadde de normen en waarden van de vriendengroep en werd, dankzij zijn connecties met foute partijen, een rijk man. Sémiramis bleef, depressief na de dood van haar geliefde Bilal. Ook Albert bleef. Hij probeerde zich niets van de gewelddadigheden aan te trekken, maar uiteindelijk zag hij geen toekomst meer en wilde zich van het leven beroven. Door omstandigheden kwam daar niets van, maar kwam hij in Amerika terecht.

Het hechte tweetal Ramez en Ramzi begon een ingenieursbureau dat erg succesvol werd. Ze vestigden zich in Saoedi-Arabië. Adam hoort nu dat Ramzi zich een jaar geleden in een klooster heeft teruggetrokken.

Hij belooft Tania een reünie te organiseren. Enthousiast legt hij via e-mail en telefoon contact met alle vrienden en met de broer van Bilal, de extreemrechtse Nidal. Adam ontmoet Ramez, bezoekt Ramzi in het klooster en luncht met Nidal. Hij bereidt de reünie, die in het hotel zal plaatsvinden op 5 mei, tot in de puntjes voor. Naïm komt eerder en met Sémiramis bezoeken ze de huizen waar ze zijn opgegroeid. Op 5 mei arriveert iedereen, ook Dolores en de vrouw van Ramez. Adam gaat Ramzi persoonlijk ophalen in het klooster. Op de terugweg verongelukt de auto. De chauffeur en Ramzi vinden de dood, Adam wordt in coma opgenomen in het ziekenhuis.

Structuur, plaats en tijd

De roman begint met een proloog, een dagboektekst die Adam op 3 mei 2001 schrijft. Deze tekst gaat over zijn naam en over de terugkeer naar zijn land. Daarna volgen zestien delen met steeds de titel van de dag waarop het speelt, beginnend met *De eerste dag* en eindigend op *De zestiende dag*. De hoofdstukken tellen tussen de acht en 49 pagina's, met een gemiddelde van ongeveer 24½ pagina. Elk deel heeft genummerde hoofdstukken, minimaal twee en maximaal zeven. In totaal zijn het er 56.

De roman is opgebouwd uit verschillende tekstsoorten: een verhalende tekst, de dagboek aantekeningen van Adam, oude brieven en e-mails uit de tijd waarin het verhaal zich afspeelt. De brieven zijn geschreven door Mourad, Tania, Albert, pater François Xavier, Ramez en Ramzi, en Adam. De mails zijn van Albert, Naïm, Adam en Dolores. Alle teksten van Adam – zijn dagboek aantekeningen, brief en mails – zijn cursief gezet. Door al die verschillende teksten wekt de roman de indruk alsof alles 'waar gebeurd' is. Sommige zinnen versterken deze suggestie (zie *Verteller en perspectief*).

De verhalende fragmenten en de dagboek teksten beschrijven Adams terugkeer naar en verblijf in zijn geboorteland van vrijdag 20 april tot zaterdag 5 mei 2001. In de dagboek teksten, de brieven en de mails leren we het verleden van Adam en zijn vrienden kennen, dat teruggaat naar de jaren zeventig van de 20^e eeuw.

Adam noemt zijn geboorteland consequent niet bij naam, wel is er sprake van 'onze Levant' (p.116) en het 'Levantijnse conflict' (p.245). Omdat de auteur zelf in Libanon is geboren waar in 1976 de burgeroorlog uitbrak, is het verleidelijk om dit land ook als Adams geboorteland te zien.

De meeste gebeurtenissen in het heden spelen zich af in het hotel van Sémiramis in de bergen, maar er zijn ook gebeurtenissen die zich elders afspelen: in een restaurant, in Alberts appartement, bij het zomerhuis van Naïms familie

en het huis waar Adam is opgegroeid, in het huis van Tania en Mourad, op het vliegveld, in en om het klooster waar Ramzi is ingetreden en in de auto ernaartoe, in het huis van Ramez in Jordanië en in het vliegtuig ernaartoe.

Verteller en perspectief

De roman heeft meerdere vertellers. Er zijn diverse ik-vertellers aan te wijzen: Adam in zijn dagboek en de verschillende personages (zie hierboven) in hun brieven en mails. In de verhalende tekst treedt er een verteller op die boven het verhaal staat en die meestal het perspectief bij Adam legt. Een enkele keer ligt het perspectief bij een ander personage: 'Nog voor hij een woord zei, wist ze [Sémiramis] dat hij voornamelijk boos was' (p.103). Een ander voorbeeld vind je op pagina 390, daar ligt het perspectief bij Dolores. In de eerste zin van het eerste deel treedt deze verteller als een auctoriale verteller² op: 'Toen Adam die donderdag in slaap viel, had hij nooit gedacht dat hij al de dag daarop...' (p.13). Deze verteller betreft de lezer een enkele keer in het verhaal: 'Als we [=de verteller en de lezers] de aantekeningen van Adam en de herinneringen van Tania mogen geloven...' (p.110) en wekt hiermee de indruk alsof alles 'waar gebeurd' is. Maar de verteller laat niet altijd het achterste van zijn tong zien. Zo voert hij op pagina 376 twee excuses aan waarom Adam niet mee naar Tania gaat zonder de ware reden te onthullen en geeft hij in het laatste hoofdstuk geen uitsluitsel over de oorzaak van het ongeluk.

Schrijfstijl

In alle verschillende teksten komt zowel de tegenwoordige als de verleden tijd voor. Lange, samengestelde zinnen hebben de overhand. Dialogen en overpeinzingen wisselen elkaar af. Maaloufs stijl is vrij kaal doordat hij weinig bijvoeglijke naamwoorden en stijlfiguren gebruikt. Wel verwijst hij regelmatig naar andere teksten (intertekstualiteit), o.a. naar de Bijbel en de Griekse mythologie: Cassandra (p.47) en de schikgodinnen (p.53), *Histoire des Treize* van Balzac (p.28), *Candide* van Voltaire (p.108), Orwell, Hemmingway, Malraux (p.169) en het boek van Schliemann over Troje (p.358).

Personages

Adam (1954) was enig kind. Zijn christelijke ouders hadden een gelukkig huwelijk. Hij groeide tot zijn 12^e in een weelderig huis op dat het centrum van zijn wereld was en waar hij alles kon zeggen wat hij wilde. Later kon dat nergens meer. In augustus 1966 verongelukten zijn ouders. Ze lieten grote schulden na en het huis werd verkocht. Zwaar in de rouw trok Adam bij zijn grootouders in.

Hij houdt niet van de open relaties uit de jaren zeventig, maar een relatie mag ook niet bedompt zijn. Een goede verstandhouding, liefde en het recht om fouten te maken horen thuis in een goede relatie. Hij vindt het niet netjes om intieme details over je relatie met anderen te delen. Het nemen van moeilijke beslissingen laat hij graag over aan de vrouwen uit zijn leven. Door de plotselinge dood van zijn ouders denkt hij dat al het geluk maar tijdelijk is en saboteert hij zijn relaties als hij volmaakt gelukkig is.

Hij is zeer geïnteresseerd in de verhalen van anderen en gebruikt dat ook als schild om zichzelf achter te verschuilen. Hij is niet gelovig, maar ook geen atheïst, want het kan toch niet zo zijn dat er na de dood niets meer is? Maar de terugkeer naar de religie vindt hij een achteruitgang.

Hij doceert geschiedenis aan de universiteit en werkt al jaren aan een boek over Attila. Om zijn gedachten te ordenen, moet hij schrijven.

Hij plaats zichzelf in een middenpositie, tussen de rijken en de armen, van waaruit hij met een heldere blik naar de wereld kijkt. Hij vindt dat alle partijen in het oost-west conflict ongelijk hebben, maar het oosten het meest, omdat het achtergebleven is in de ontwikkeling. Hij is iemand die oordeelt, maar zijn oordeel voor zich houdt.

Dolores is sinds zes jaar bij Adam. Ze vindt het Adams morele plicht om terug te gaan naar zijn land na het telefoontje van Mourad, maar ze vindt het ook ongezond dat hij nog niet eerder terug is geweest. Ze vindt het goed dat hij met Sémi naar bed gaat, omdat Sémi het netjes vraagt, omdat ze niet preuts wil zijn en omdat ze het als een soort therapie voor Adam beschouwt. Maar ze wordt toch bang hem kwijt te raken.

Mourad (1952-2001) was enig kind. Zijn vader overleed toen hij zeven was, en vanaf dat moment betrok zijn moeder hem in alle beslissingen. Ze aanbad hem.

² Een alwetende verteller die boven het verhaal staat. Hij kan alles overzien, zich in elk personage verplaatsen, vooruitwijzingen doen en de lezer rechtstreeks aanspreken.

Voor zijn vrienden was hij als een oudere broer. Hij was een hartelijke, gulle man. Hij mat zich de rol van bergbewoner aan, maar zat vol humor en had een scherp verstand. Daardoor kon hij van alles zeggen zonder dat zijn vrienden het hem kwalijk namen.

In zijn huis kwam de vriendengroep samen en dat huis was een oud familiebezit dat alles voor Mourad betekende. Aan het begin van de burgeroorlogen bezette een tak van zijn familie het. Hij zocht hulp van een collaborerende groep die het terugveroverde. Daardoor kwam hij in de macht van die groep en deelde mee in hun lucratieve, illegale activiteiten, waardoor hij een machtig en rijk man werd en het zelfs tot minister bracht.

Hij en Tania namen het de vrienden die emigreerden kwalijk. Hij vond hun vertrek en hun wegblijven een verraad aan hun voorouders en aan de ziel.

Tania was als een zus voor Adam. Van het begin af was er een diepe vriendschap tussen hen. Doordat ze bij Mourad bleef, maakte ze zich medeplchtig aan zijn corruptie.

Sémi(ramis) (1954) is in Cairo geboren. Haar familie gedroeg zich als vreemdelingen in Egypte, alleen haar vader was geïntegreerd. Thuis spraken ze Frans, met de bedienden Arabisch. Haar vader hield in 1954 een jongeman verborgen die een aanslag op Nasser had gepleegd. Het werd niet ontdekt, maar hij verkocht al zijn bezittingen en emigreerde uit voorzorg met zijn gezin.

Sémi heeft een mooie zangstem, maar van haar vader mocht ze geen zangeres worden. Hij kende het nachtclubleven uit eigen ervaring en vond het geen plaats voor zijn dochter. Sémi wilde chirurg worden, als één van de weinige vrouwen, maar haar depressie door Bilals dood kwam ertussen en toen die over was, was het oorlog. Later begint ze in het huis van haar familie een hotel. Ze leeft alleen en zegt een man niet nodig te hebben.

Ze is doortastend, steekt haar mening niet onder stoelen of banken, vlucht niet voor haar verdriet en houdt niet van stiekem gedoe.

Bilal was een puur mens, een idealist en een dichter. Hij sloot zich bij de militia aan, niet omdat hij het met hen eens was, maar omdat hij pas dacht te kunnen schrijven nadat hij een heftig leven had geleid. Om die reden maakte hij ook vaak ruzie met Sémi.

Hij was een empathische man en vond dat schaamte een werktuig van de onderdrukking was. Daarom sprak hij vrijelijk met Adam over zijn relatie met Sémi.

De joodse Naïm wilde niet weg uit zijn land, maar zijn vader overtuigde hem ervan dat hun bevolkingsgroep een slechte tijd tegemoet ging in de Levant. Brazilië was voor hem het paradijs. Naïm heeft het gevoel dat hij als Jood en Arabier geen recht van bestaan heeft.

Hij is nu journalist in Brazilië en zijn vrouw drijft daar een succesvol restaurant. Dol zijn op lekker eten vindt hij een geschenk uit de hemel. Hij kan nooit ophouden met eten doordat zijn moeder hem als kind altijd volstopte. Hij is 40 kilo te zwaar.

Albert heeft zijn vader nauwelijks gekend. Die was handelaar in Liberia en werd daar onder nooit opgehelderde omstandigheden vermoord. Over zijn moeder vertelde Albert, die intern bij de paters zat, dat ze kuurde in Davos. In werkelijkheid wilde haar tweede man niets van Albert weten. Pas op haar sterfbed liet ze weer iets horen. Uit wraak ging Albert er niet heen en voelde zich zo schuldig dat hij uiteindelijk zelfmoord wilde plegen. Zijn ontvoering – ontvoeringen kwamen vaak voor in de burgeroorlog in Libanon – voorkwam dat.

In Amerika vond hij zijn levenslust terug. Hij was zijn ontvoerders, die hij als zijn pleegouders ging zien, daar zo dankbaar voor dat hij hen maandelijks geld stuurt.

Nu werkt hij bij een 'denktank' voor het Amerikaanse leger en houdt zich bezig met 'blinde vlekken'. Volgens hem heeft elke tijd zijn blinde vlekken. Pas veel later ziet men die.

Hij is homoseksueel, sprak daar in zijn jeugd nauwelijks over en houdt het verborgen voor zijn pleegouders omdat die dat niet zullen begrijpen.

Ramez is moslim. Met Ramzi vormde hij sinds hun jeugd een onafscheidelijk duo. Ze zijn steenrijk geworden via hun ingenieursprojecten. Ramez geniet ervan en laat het geld rollen. Hij ziet het als een beloning van God. Hij kreeg zijn zelfrespect terug toen ze succesvol werden. Maar het kwelt hem dat zijn volk in de afgrond is gestort en dat men hem in Europa met égard behandelt maar dat men hem tegelijkertijd een schooier vindt. Hij heeft een gelukkig huwelijk.

Dunia, zijn vrouw, is kwaad op Ramzi omdat hij hun in de steek heeft gelaten voor God en omdat hij zich niet heeft uitgesproken over zijn plan om in het klooster te treden. Het ergert haar dat veel mensen hun daden rechtvaardigen vanwege hun geloof. Ze is niet bijgelovig, maar toch was ze bang dat Ramzi's vrouw haar man uit jaloezie zou beheksen.

Ramzi is christen. In tegenstelling tot Ramez leefde hij niet op grote voet. Zijn vrouw Dunia dreef een wig tussen hem en Ramez. Zij hield hem steeds voor dat Ramez hem bedroog, ze indoctrineerde hun kinderen er zelfs mee.

Ze stierf aan kanker en de kinderen wendden zich onmiddellijk van hem af. Na Dunia's dood trekt Ramzi zich als broeder Basilius in een klooster terug. Hij heeft zich altijd schuldig gevoeld omdat hij 'slecht' geld aannam, het geld van mensen die het niet op een eerlijke manier hadden verkregen. Veel geld ziet hij als een straf van God. In de omgeving van het klooster herstelt hij grotschilderingen.

De Hanum is een vrouw uit Irak/Mesopotamië. Adam leerde haar in zijn jeugd kennen. Zij praatte met hem over boeken en begeleidde hem op zijn weg naar volwassenheid. Door haar ging hij geschiedenis studeren.

Toen in 1958 de monarchie in Irak werd omvergeworpen, kon ze met haar man, een archeoloog, niet terugkeren naar haar land en kwam ze in Adams land terecht. Revoluties zijn rampzalig, vindt zij, ook de Russische Revolutie was geen hoogstaande revolutie. Revoluties leveren doorgaans geen vrijere, rechtvaardigere en minder corrupte samenleving op.

Thematiek, motieven en symbolen

De ontheemden gaat over de groeiende kloof tussen de westerse en de Arabische wereld, de gewelddadigheden die daardoor zijn ontstaan en de invloed daarvan op de vriendengroep van Adam. De geschiedenis van de groep symboliseert de geschiedenis van de mensheid van deze tijd. Door het geweld en de onverdraagzaamheid leven de vrienden als ontheemden en ballingen verstrooid over de hele wereld. Ze voelen zich allemaal verdreven uit het paradijs, ook degenen die niet zijn weggegaan. Het terras van Mourad waarop de vriendengroep samenkwam, staat symbool voor het paradijs. Adam voelde zich al uit het paradijs verdreven toen zijn ouders omkwamen. Als hij de Hanum terugziet voelt het alsof hij 'opnieuw was toegelaten tot het paradijs van voor de zondeval' (p.365).

Adam noemt het conflict in zijn vaderland meer dan alleen een plaatselijk conflict. Het zaait tweespalt in de wereld en veroorzaakt een morele achteruitgang. De Holocaust, de nederlaag van de nazi's en de oprichting van Israël hebben de hele wereld beïnvloed. Toen de Arabieren begrepen dat de Joden georganiseerd hun land over wilden nemen, namen ze de wapens op en werden keer op keer verslagen. Deze nederlagen hebben de Arabieren een trauma bezorgd. Europa ziet de Joden als weerloos, de Arabieren zien ze als een efficiënt invasieleger. En Europa kijkt met achterdocht naar de Arabieren.

Adam vraagt zich af hoe je de Joden, die al zoveel hebben geleden, duidelijk kunt maken dat ze rekening moeten

houden met het leed van anderen. En hoe maak je de Arabieren, die keer op keer vernederd zijn door Israël, duidelijk dat ze de tragedie van de Joden niet mogen vergeten?

De verschillende geloven leefden in Adams jeugd vreedzaam naast elkaar. Tegenwoordig schermt men zonder schaamte met de 'waarheden' van het eigen geloof, zonder er zelf over na te denken. Volgens Naïm is het fatsoen in 1914 gestorven. Vanaf dat moment gebeurde er allerlei door mensenhand veroorzaakte rampen (dag dertien, hoofdstuk 1).

God is volgens Adam een toevluchtsoord geweest voor de verliezers van het communisme en het kapitalisme. De grootste rampen van de 20^e eeuw waren het communisme en het anticommunisme, de grootste van de 21^e eeuw zullen het radicale islamisme en het radicale anti-islamisme zijn. Hij voorspelt het einde van de wereld.

Adam staat stil bij de namen van zichzelf en van zijn vrienden. Zijn eigen naam is die van de eerste mens, maar kinderloos als hij is, brengt hij geen geslacht voort, maar is hij juist de allerlaatste van een geslacht. Over de andere namen tekent hij op (p.407/408):

- Naïm: het paradijs
- Bilal is een vrijgelaten Abessijnse slaaf met een prachtige stem;
- Sémiramis is de mythische koningin van Mesopotamië die als een godin werd vereerd;
- Mourad: de gewenste, de begeerde;
- Dolores associeert hij met de Maagd Maria;
- Albert: nobel, vermaard;
- Basilius: koning of keizer.

De groep vrienden noemt zichzelf de Byzantijnen (zie *Achtergronden*).

Opdracht, motto en titel

De ontheemden is opgedragen aan Jacqueline de Romilly (1913-2010, filoloog, classica en schrijfster).

Het motto is van Simone Weil (1909-1943, filosofe):

Alles wat in contact komt met geweld wordt daar hoe dan ook slechter van. Slaan en geslagen worden is een en dezelfde bezoedeling.

De vriendengroep is door de oorlogen in hun geboorteland over de hele wereld verspreid en leven daar min of meer als ontheemden. Ook degenen die zijn achtergebleven zijn hun land kwijtgeraakt. De meeste van degenen die zijn vertrokken, komen nu pas voor de eerste keer terug.

Achtergronden

De Levant is een historisch-geografische term voor een gedeelte van West-Azië direct ten oosten van de Middellandse Zee (zie het rode gebied op de kaart). De streek wordt in het noorden begrensd door de Taurus en in het oosten door de Syrische Woestijn en de noordelijke Grote Arabische Woestijn. Het gebied bestaat geheel of gedeeltelijk het tegenwoordige Israël, Jordanië, Libanon, de Palestijnse Gebieden en Syrië.

Het woord Levant komt van het Latijnse 'levare' dat 'rijzen' beteken en verwijst naar het opkomen van de zon.

De Levant vormt met Mesopotamië, Zuidoost-Anatolië en Noordoost-Egypte het gebied van de vruchtbare sikkkel, de streek waar emmertarwe – de belangrijkste tarwesoort – van nature voorkwam. Het zaad ervan werd verspreid over de omgeving en leidde rond 7000 v.Chr. tot de neolithische revolutie. De oude cultuur van de Levant vormt daardoor de basis van onze westerse beschaving.

In Libanon leven moslims en christenen. De Libanese burgeroorlog, die van 1975 tot 1990 duurde, bepaalt het leven van Adam en zijn vrienden. Niet alleen de godsdienstige stromingen hadden het met elkaar aan de stok, maar ook was er strijd tussen regeringsmilities en de in Libanon verblijvende Palestijnen van de PLO. Als Adam in 2001 terugreist naar Libanon is het er betrekkelijk rustig. De benaming het 'Byzantijnse Rijk' (667vC–1453) is de naam die moderne historici gaven aan het oostelijk deel van het Romeinse Rijk om het klassieke Romeinse rijk van het

middeleeuwse te kunnen onderscheiden. Het besloeg een groot deel van het oostelijke Middellandse Zeegebied met als hoofdstad Constantinopel. Het rijk vormde lange tijd een buffer tussen West-Europa en het Arabische Rijk en Centraal-Aziatische rijken. Het had een grote invloed op de cultuur en kennis in West-Europa.

➔ Discussiepunten

- Adam vindt dat je iemand op zijn sterfbed zijn zonden niet hoeft te vergeven (p.15). Geef u hem gelijk?
- Wat bedoelt Adam met: 'Over het verdwijnen van het verleden heen komen is niet moeilijk; wat je niet te boven komt is het verdwijnen van de toekomst' (p.55)?
- Denkt u dat Adam het eens is met het motto van Simone Weil? En Mourad? En u?
- Hoe denkt u erover dat Sémi toestemming heeft gevraagd aan Dolores om met Adam naar bed te gaan?
- Hoe denkt u over Dolores' advies aan Adam (p.107)?
- Maalouf noemt nergens Adams vaderland bij naam. Wat voor effect heeft dat?
- Volgens Adam is zijn verleden goed te reconstrueren dankzij allerlei bewaard materiaal. Maar hij ziet een kloof tussen zijn innerlijk leven en zijn publicaties (p.128). Hoe zou u die kloof omschrijven?
- Heeft Adam volgens u gelijk: kijkt hij vanuit de 'middenpositie' met een 'heldere blik naar de wereld' (p.137)?
- Waarom vlot Adams boek over Attila niet?
- Ramez ziet het huwelijk als een blinde gok en vergelijkt het met een Chinees koekje (p.189-190). Zou Adam het met hem eens zijn? En u?
- Ramez werpt de vraag op waar het met de wereld naartoe gaat (p.202-203). Wat zou u hem antwoorden?
- Dunia vindt religie niet belangrijker dan familie, vrienden en loyaliteit (p.213). Welke personages zullen het niet met haar eens zijn? Wat is uw mening?
- Ramez ziet rijkdom als een beloning van God, Ramzi als straf (p.216). Waarom denken zij daar zo verschillend over? Met wie bent u het eens?
- Ramzi vindt degenen die 'slecht' geld aannemen ook schuldig (p.252). Begrijpt u hem?
- Naïm vindt dol op lekker eten zijn een geschenk uit de hemel (p.333). Wat zou u tegen hem zeggen?
- Is het ons lot om bedrogen te worden (p.343)?
- Hoe zou u de tweeledige betovering van boeken omschrijven (p.358)?
- Hoe zou u de vraag beantwoorden die Adam aan zichzelf stelt (laatste regel p.369)?

-
- Waarom haalt Albert deze uitspraak van een profeet aan: 'de manier waarop je je ouders hebt behandeld, daarvoor word je in deze wereld gestraft of beloond' (p.385)?
 - Wat bedoelt Albert met: 'Ik vertel een ander wat hij kan horen' (p.386)?
 - Welke verschil bedoelt Adam met: 'Over de liefde spreken is verheffend, maar over je liefdes vertellen is vulgair' (p.388)?
 - Welke symbolische betekenis ziet u in het feit dat de roman met het auto-ongeluk eindigt en broeder Basilius omkomt en Adam in coma raakt?
 - Veel personages zijn hun land ontvlucht, anderen zijn gebleven. Welke groep vindt u het meest ontheemd? En welk personage?
 - Waarom heeft de roman een open einde? Wat denkt u dat er gaat gebeuren?
 - Maalouf heeft voor verschillende tekstsoorten gekozen. Hoe beoordeelt u deze structuur?
 - Wist u veel of weinig over de kloof tussen de Arabische en de westerse wereld? Welke inzichten heeft deze roman u gebracht?

Bronnen

- <http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2007-2008/over-de-grens/joris-luyendijk-in-gesprek-met-amin-maalouf.html>
- <http://nrcboeken.vorige.nrc.nl/schrijver/maalouf-amin>
- www.degeus.nl
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Levant>
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Byzantijnse_Rijk
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/Libanon>